

РАЗВОД БРАКА ЗБОГ ДУГОТРАЈНОГ ОДВОЈЕНОГ ЖИВОТА И ПРАВО РАЗВЕДЕНОГ БРАЧНОГ ДРУГА НА ИЗДРЖАВАЊЕ

1. — Према једној пресуди Врховног суда НР Србије брак би могао да престане сагласном вољом брачних другова која би се испојила у дуготрајном одвојеном животу. Такав престанак брака, за разлику од онога што бива у нормалним случајевима, повлачио би и престанак права на издржавање, које наш закон о браку иначе признаје у случају развода необезбеђеном брачном другу. У ком би се тренутку догодило једно и друго није јасно. Самим тим што „не испоји вољу на вршење права“ за време дуго одвојеног живота „отпада и законски основ да необезбеђени брачни друг... тражи издржавање“. — То су пропозиције које се не слажу са нашим позитивним правом, те заслужују да буду изближе испитане. Ево целог случаја како је дат у *Збирци одлука врховних судова* (Београд, 1954), бр. 191, стр. 166—168.

„Пресудом Г. 864/52 од 26 јуна 1952 разведен је брак странака због неслагања, а одбијен је захтев тужене да се обавезе тужилац да јој плаћа 1500.— дин. месечно на име издржавања. Суд првог степена је утврдио да странке живе одвојено преко 20 година, јер се нису могле да се сложе о месту заједничког становања, па је нашао да је сам дугогодишњи одвојени живот разлог за развод брака према чл. 56, ст. 1, Основног закона о браку; да не постоји кривица тужиоца, иако је у међувремену засновао ванбрачни однос са другом женом и са њом изродио децу, већ да је тај факат један од услова који утиче на већу поремећеност овога брака. Одбио је захтев тужене за издржавање, јер је нашао да у смислу чл. 70 Основног закона о браку право на издржавање припада необезбеђеном брачном другу, ако он није крив за развод брака. Како је тужена напустила тужиоца због неслагања, а до њега нема кривице због поремећености односа, то је одбијен захтев да се тужилац обавезе на плаћање издржавања.

„Тужена је жалбом побијала ту пресуду због погрешне оцене доказа наводећи да је тужилац тужену напустио и преселио се за Б.; да је тужилац крив за прекид брачне заједнице и да зато у случају развода брака као неспособна за привређивање има право на издржавање.

„Врховни је суд потврдио првостепену пресуду из ових разлога:

„Правилно је правно схватање суда првог степена да је дуг одвојени брачни живот један од узрока за развод брака, кад је он не само манифестација поремећаја, него је постао и узрок поремећаја. Исто тако је правилно правно схватање истог суда да у смислу чл. 70 Основног закона о браку необезбеђени брачни друг, који је неспособан за рад, а који није крив за развод брака има право на издржавање од разведеног брачног друга, што значи да и у случају када се брак разводи на основу чл. 56, ст. 1, Основног закона о браку услед неслагања и без кривице странака, необезбеђени брачни

друг би имао право на издржавање од разведенот брачног друга, али је погрешан правни став истог суда, да тужена не би имала право на издржавање зато што је напустила брачну заједницу због неслагања, а на тужиоцу нема ниуколико кривице због поремећености, јер напуштање као последица неслагања нарави искључује појам кривице. Због тога брак и није разведен кривицом било које стране па суд првог степена није могао да сматра, супротно томе схватању, да кривица постоји само као сметња досуђењу издржавања. Чл. 70 Основног закона о браку има управо у виду као сметњу досуђењу издржавања ону кривицу о којој је реч у чл. 78 Основног закона о браку, дакле пресудом декларисану кривицу за поремећај брачних односа. Због тога би тужена, с обзиром да није брак разведен њеном кривицом, као необезбеђени брачни друг имала право на издржавање од тужиоца. Међутим, Врховни суд налази да опште правило из чл. 70 Основног закона о браку у конкретном случају не може да послужи као основ за регулисање захтева тужене за издржавање с обзиром на посебне околности случаја а наиме, с обзиром на чињеницу да странке живе одвојено више од 20 година. Чињеница толико дугог одвојеног живота показује, да је брак странака у својој стварној и битној моралној и материјалној суштини, коју имају у виду и прописи чл. 1 и 5 Основног закона о браку (заједница живота, верност, узајамно помагање), давно престао сагласном вољом обеју странака, да је престала давно и заједница материјалних интереса а тим су престала и узајамна права из чл. 70 Основног закона о браку тако да се сна не могу остваривати на бази стања у време изрицања развода брака као иначе једино релевантног у нормалним случајевима. Јер кад одвојени живот брачних другова дуго траје и ни један брачни друг током толиког одвојеног живота не испољи вољу на вршење права и обавеза у вези материјалних имовинскоправних односа, кад толико дуго трају самостална привређивања и самостална брига о животним потребама сваког брачног друга, онда отпада законска претпоставка о упућености брачних другова на узајамну потпору а тиме и законски основ да необезбеђени брачни друг, који је неспособан за привређивање или незапослен у време изрицања развода брака тражи издржавање на бази стања које постоји у време изрицања развода брака, и то без обзира на то што брак није разведен његовом кривицом и што би био и разведен кривицом другог брачног друга.“

(Пресуда Врховног суда НР Србије Гж. бр. 775/52 од 29 децембра 1952).

2. — Право на издржавање даје основни закон о браку разведеном брачном другу под условима да је у време развода необезбеђен, да је неспособан за рад или да је незапослен, и да није крив за развод брака (чл. 70). Није потребно да је дужник издржавања крив што је дошло да развода брака. Врховни суд сасвим умесно истиче да необезбеђени брачни друг има право на издржавање и кад је брак разведен без ичије кривице. Право на издржавање од бившег брачног друга у нашем праву извире из потреба необезбеђеног брачног друга који није крив за развод брака; оно није терет који би био наметнут другом брачном другу због тога што је његовом кривицом дошло до развода брака. Према томе, ако необезбеђени брачни друг није крив што је дошло да развода брака, он ће

имати право на издржавање од свог бившег брачног друга и у случају кад ни овај није крив за тај развод. У нашем праву могуће је да дође до развода брака без ичије кривице, као што то бива у случају поремећености брачних односа због несагласности нарави, у случају неизлечиве умне болести супруга, у случају несталости брачног друга. Развод брака код нас није увек санкција кривице брачног друга, као што је то случај у неким правима; он је начин да се изађе из једне ситуације у коју супрузи могу доћи и без икакве своје кривице. О кривици за развод брака води се у овој материји рачуна само толико, што се право на издржавање одриче оном брачном другом чијом је кривицом дошло до развода брака. И то је разумљиво: нико не може својим недозвољеним понашањем према другом лицу створити за себе неко право према том лицу.

Али кад су испуњени ови услови, право на издржавање постоји у сваком случају, без обзира на узроке развода и сваки разведени брачни друг који их испуњава имао би право на издржавање. Чл. 70 Основног закона о браку не прави никакву разлику у томе погледу. Међутим, према мишљењу Врховног суда НР Србије израженом у наведеној пресуди, то право не би припадало супругу ако би до развода брака дошло после дугот одвојеног живота, као што је то било у случају о коме је решавано у истој пресуди, у коме су супрузи живели одвојено више од 20 година.

3. — По новом закону о застарелости потраживања, од 9 септембра 1953, право на издржавање које некоме припада на основу закона не може застарети (чл. 16, ст. 3). Потраживање појединих давања на основу тога права, која доспевају годишње или у краћим размацима времена, застаревају за три године рачунајући од доспелости сваког појединог давања (чл. 15, ст. 1). Тако је било и раније. „Против оних личних дужности које члановима једне породице спрема другим члановима исте породице припадају, као дужности децу садржавати... застарелост нема места“ — стајало је у § 934 Српског грађанског законика, а у § 928 д. стајало је да потраживање годишњег издржавања и свега другота што се чини годишње или у краћим роковима застарева за три године. Исту садржину имали су и §§ 1481 и 1480 Хрватског опћег грађанског законика и Аустриског грађанског законика. Наш нови закон о застарелости потраживања остао је при овим правилима, и та се правила срећу и у другим законодавствима.

Овако решење питања застарелости у области издржавања има две битне одлике: с једне стране, незастаривост самог права на издржавање, а с, друге стране, кратак рок од три године у коме застаревају поједина доспела потраживања на основу овог права. И те две одлике показују да је законодавац при решавању овог питања водио рачуна и о интересу лица које има право на издржавање, и о интересу лица које друтоме дугује издржавање. Кад закон даје неком лицу право да захтева издржавање од другота, онда је то по правилу због тога што то лице иначе нема могућности да се само издржава. Пошто је у чл. 32 и 34 набројао лица између

којих постоји обавеза издржавања, закон о односима родитеља и деце каже да изузев случаја обавезе родитеља да издржавају своју малолетну децу, обавеза издржавања постоји само уколико је лице које тражи издржавање неспособно за рад и нема довољно средстава за живот. Сврха ради које постоји потраживање издржавања је да се осигура сам живот повериоцем и то објашњава зашто је законодавац изузео то потраживање испод удара општег правила о застаривању потраживања, и поставио посебно правило да не може застарети право на издржавање на основу закона. То значи да се право на издржавање које је установљено законом не може изгубити невршењем, и да оно постоји и даље без обзира на то што га његов носилац није дуго или није никако вршио. Ту привилегију, узгред буди речено, не ужива поверилац издржавања чије се право не заснива на закону него на правном послу, напр. на тестаменту или на уговору. У том случају може застарети и само право на издржавање из кога проистичу повремена потраживања, ако се не буде вршило у року од десет година (чл. 16, ст. 1).

Друга битна одлика застарелости у области издржавања је да ако не може застарети само право на издржавање које је установљено законом, могу застарети поједина повремена давања која носилац права издржавања може захтевати од дужника, и то у кратком року од три године од доспелости. У овом погледу нема разлике између права на издржавање које је установљено законом и онога које је настало правним послом. Закон је дао право на издржавање извесним лицима да би осигурао њихов опстанак. Ако поверилац не остварује своје право на доспела повремена давања, може се разумно претпоставити да он то не чини због тога што му привремено није много стало до тих доспелих повремених давања, или што је лењ. Поред тога, неисплаћени оброци, кад не би застаревали, могли би се нагомилати и постати велики терет за дужника, који би их иначе лакше исплаћивао да су му захтевани благовремено. Из обзира према дужнику, а и због тога што у овом погледу поверилац не заслужује заштиту, установљена је кратка трогодишња застарелост за доспела повремена давања.

Нас у овом случају не интересује застаривање појединих повремених потраживања на која поверилац издржавања има право. Ми смо га поменули да би боље истакли да је само право на издржавање које се оснива на закону незастариво, и зашто је оно незастариво, док су потраживања појединих повремених давања застарива.

4. — У нашем закону о браку установљено је право на издржавање између брачних другова за време трајања брака, и право на издржавање у корист разведеног брачног друга. За време трајања брака „брачни друг који нема средстава за живот и неспособан је за рад или је незапослен, има право на издржавање од брачног друга, уколико је овај у стању да то учини“ (чл. 13). После развода брака „необезбеђени брачни друг који је неспособан за рад или је незапослен, а који није крив за развод брака има право

захтевати да му се пресудом којом се брак разводи досуди извршан износ на име издржавања на терет другог брачног друга, сразмерно његовим могућностима“ (чл. 70, ст. 1). И у једном и у другом случају право на издржавање заснива се на закону, те не може застарети услед невршења.

Ван сумње је да брачни друг који испуњава услове закона има право захтевати за време трајања брака издржавање од свог брачног друга без обзира на то да ли живи са њим, или живи одвојено од њега. Све до смрти или проглашења једног брачног друга умрлим, или до развода, брак постоји и производи сва правна дејства. Све докле они остају брачни другови и онај брачни друг који би и после дугог одвојеног живота ступио у други брак одговарао би за бигамију, ако би учинио прељубу створио би узрок за развод брака који би могао тражити други брачни друг; ако би умро, његов брачни друг који би живео одвојено од њега имао би право да га наследи (изузев случајева из чл. 27, ст. 2, тач. 3, Закона о наслеђивању) итд. Одвојени живот сам за себе не повлачи престанак брака нити мења штогод у правним односима између брачних другова. Њихови узајамни односи остају исти, те ако би један брачни друг испуњавао услове које закон поставља за тражење издржавања од другог брачног друга, он би то издржавање и добио, уколико би овај био у могућности да му га пружи. Ово право на издржавање установљено је законом и због тога не може застарети. У овој логичној последици брака нема никакве опасности, ни неправде, ни за једног брачног друга. Ако би издржавање тражио брачни друг који је напустио свога брачног друга злонамерно или само без оправданог разлога, овај би после шест месеци рачунајући од напуштања могао тражити развод брака (чл. 61 Основног закона о браку). А ако би постојао оправдан разлог за напуштање брачног друга, онда је оправдано и да онај који је тај разлог створио даје издржавање.

Треба рећи исто о праву на издржавање које припада разведеном брачном другу кад је до развода брака дошло после дугог одвојеног живота. И у овом случају, као и у првом, у питању је право на издржавање које је установљено законом, те ни оно не може престати невршењем. Нема разлога да се чини мишљење да су брачни другови живели одвојено до развода призна веће дејство у погледу права на издржавање после развода брака, него у погледу права на издржавање за време брака. Елементи проблема су исти у оба случаја те и решења морају бити иста. Нема никаквих „посебних околности случаја“ кад се ради о праву на издржавање необезбеђеног разведеног брачног друга, који је и за време трајања брака живео одвојено од свог брачног друга, нити та „чињеница да странке живе одвојено више од двадесет година“ може значити да је брак „давно престао сагласном вољом обеју странака, ... а тим су престале и узајамна права из чл. 70.“

Брак може престати само смрћу једног брачног друга, проглашењем једног брачног друга умрлим и разводом брака (чл. 55).

Другог начина престајања брака у нашем праву нема, те нема никаквих „посебних околности случаја“ из којих би се могло у неком случају закључити да је брак престао на неки начин непознат закону. Противно је слову закона изводити из чињенице дугог одвојеног живота да брак „у својој стварној и битној моралној и материјалној суштини“ престаје „сагласном вољом обеју странака“ и да тиме престаје и право на издржавање, које закон у случају развода даје необезбеђеном брачном друту који је неспособан за рад или је незапослен, а који није крив за развод брака.

Уосталом може се прихватити да брачни другови већином живе одвојено не због тога што су се о томе сагласили, него због тога што је један од њих на неки начин принуђен да напусти заједничко становање. Затим, и у случају сагласности супруга да живе одвојено, брак не престаје, већ постоји и даље са свима правним дејствима, изузев права на наслеђе, које по нашем новом Закону о наслеђивању у том случају преживели брачни друг губи (Закон о наслеђивању, чл. 27, ст. 2, тач. 3 *in fine*). Најзад, чак и кад би се супрузи нарочито сагласили да им брак престане, тај њихов споразум не би имао никаквог утицаја на сам брак, који би постојао и даље. Српски грађански законик садржао је о томе ову одредбу: „Муж и жена не могу о браку поравнање учинити, тј. да у браку живе или да се раставе, јер раставити се не зависи од њихове воље“ (§ 855). На основу таквог споразума супрузи би само могли заједно тражити развод брака, па и тада брак не би престајао „сагласном вољом обеју странака“, него разводом изреченим од суда. Нити је суд дужан да изрекне развод брака увек кад то супрузи споразумно траже; да би суд изрекао развод брака потребно је да супрузи покажу суду „наводећи оправдане разлоге“ да им је заједнички живот постао неподношљив (чл. 56, ст. 2, реч. 1).

Отуда произилази да, пошто у случају одвојеног живота брак постоји и даље све док не буде разведен, необезбеђени брачни друг који је неспособан за рад или је незапослен, а који није крив за развод брака има право на издржавање од другог брачног друга, као што га је имао за време трајања брака.

5. — Може се поставити питање, да ли би требало допунити наш закон о браку, и чињеници да су супрузи дуго живели одвојено признати утицај на брак.

У погледу узрока за развод брака наш закон о браку врло је либералан. Поред читавог низа специјалних узрока (прељуба, рађење о глави, злостављање, тешке увреде, нечастан живот или што друго што чини заједнички живот неподношљивим, неизлечива умна болест, злонамерно или неоправдано напуштање брачног друга, несталост), он зна и за један генерални, врло обухватни узрок, који постоји кад су „брачни односи толико поремећени да је заједнички живот постао неподношљив“. Споредно је зашто је и како је дошло до поремећености брачних односа, и да ли је један брачни друг допринео мање или више да до тога стања дође, или је до тога дошло због несатласности нарави. Закон даје у том слу-

чају и једном и другом брачном другу право да тражи развод брака (чл. 56, ст. 1). Од тога постоји само један изузетак: ако је поремећеност брачних односа настала услед понашања једног брачног друга, дакле искључиво његовом кривицом, онда тај брачни друг не може тражити развод брака (чл. 56, ст. 2, реч. 2). И то је разумљиво: не види се зашто би се дало право да тражи развод брака онеме ко би злостављањем отерао из куће свог брачног друга, или му не би хтео да пружи нужно издржавање, или би својим поступцима угрожавао његово здравље или телесни интегритет, или би га нагонио на нечасне послове, или би му иначе својим поступањем учинио заједнички живот неподношљивим и тако га принудио да се од њега одвоји. У том случају остаје само другој страни право да тражи развод брака, које ће она вршити ако хоће. Ако неће, брак ће и даље постојати, ма колико да је остварење његове суштине угрожено.

Ваља одмах приметити да ће ово бити ређи случај, пошто поремећење брачних односа редовно изазивају оба брачна друга својим понашањем, те је за то и један и други брачни друг мање или више крив што је до поремећења брачних односа дошло. Из тога излази да ће у случају када за поремећење брачних односа није крив само један брачни друг, право да тражи развод брака припадати како онеме брачном другу који је мање крив што је дошло до поремећења брачних односа, тако и онеме који је зато више крив. И у овом погледу наш је закон либералнији од закона других земаља који познају сличан генерални узрок за развод брака, и који одбијају право да тражи развод брака брачном другу који је претежно крив што су брачни односи дубоко поремећени (пор. чл. 142 Швајцарског грађанског законика).

Па ипак, поред све његове ширине, одмах после доношења Основног закона о браку чули су се гласови против овог ограничења. Налазило се да оно доводи у неким ситуацијама до апсурдних последица и нарочито се указивало на случајеве у којима брачни другови живе одвојено врло дуго, десет, двадесет, и више година. Рекло се да ту брака више нема уствари, зашто одржавати правно оно што не постоји стварно у животу? Зашто не дозволити сваком брачном другу у таквом браку да покуша са заснивањем брака са другим лицем? Немање могућности развода гони га у конкубинат. У сличним случајевима, по овом мишљењу, требало би дати могућност и једном и другом брачном другу да учини крај тој неприродној ситуацији, дакле, дати право да тражи развод таквог брака и онеме брачном другу који је једини крив што је дошло до поремећености брачних односа и трајног одвојеног живота. Сама чињеница дугог одвојеног живота, без обзира на то зашто је и како је дошло до тога, требало би да буде довољан узрок за развод брака, који би могао тражити сваки брачни друг. Пресуда Врховног суда Србије, која је повод за ова разматрања, има свој корен у овом схватању, иако у случају који је њом расправљен тужилац није био крив за поремећеност брачних односа, те је могао

тражити развод брака још пре двадесет година. Она је инспирисана најбољим побудама, али то не мења њен преторски карактер. Она иде у својим схватањима, као што смо видели, преко граница закона. Питање је да ли би закон требало проширити, и простој чињеници одвојеног живота признати утицај на брак.

Одмах треба рећи да се не ради о томе да се, поред смрти и развода брака, и дуготрајни одвојен живот прогласи за посебан начин престајања брака. То би значило увести нешто слично застарелости као нови начин престајања брака, а то свакако неће ни присталице мишљења израженог у пресуди Врховног суда НР Србије, иако начин на који је састављена друга половина образложења ове пресуде може навести и на други закључак. Може бити речи само о томе да ли би требало да се проста чињеница дуготрајног одвојеног живота уврсти у узроке за развод брака.

Треба претходно приметити да одвојени живот брачних другова улази као саставни део у појам неких узрока за развод брака. То је случај са злонамерним напуштањем брачног друга, као и случај напуштања брачног друга без оправданог разлога. У тим случајевима одвојен живот супруга је последица недозвољеног понашања једног од њих, дакле његове кривице, и због тога само други супруг може захтевати развод брака. Ови случајеви су предмет засебне одредбе нашег закона о браку (чл. 61). Поменимо и случај кад је један брачни друг нестао и од њега нема никаквих вести за време од две године, па се после развода покаже да је нестали жив (чл. 62). Одвојени живот имамо и у случају када један брачни друг отера од себе свога брачног друга, или када га овај напусти из оправданих разлога (напр. због утврђивања здравља или телесног интегритета, или због навођења на нечасна занимања) и у свим другим случајевима када је због поремећености брачних односа заједнички живот постао немогућ, те су брачни другови престали да живе заједно. — Али ни у једном од ових случајева није одвојени живот узрок за развод брака. Он се појављује некад као могућа, али не и нужна, последица правог узрока (као што је то у случају поремећености брачних односа), или као саставни део узрока (као што је то у случају напуштања брачног друга и у неким случајевима несталости). У овим последњим случајевима може се рећи да је одвојени живот узрок за развод брака, али само ако има одређене квалификације.

Пређимо на главно питање: Треба ли наше право допунити одредбом да сваки брачни друг може тражити развод брака ако је одвојени живот брачних другова трајао дуже времена? Разуме се у том случају у закону би требало одредити прецизно колико треба да је трајао одвојени живот, и то непрекидно, а не би се смело задовољити неодређеним изразом о дугом одвојеном животу. Треба ли дакле да одвојени живот који је трајао одређено време, без икаквих даљих квалификација буде узрок за развод брака.

Таква реформа нашег брачног права не изгледа ми препоручљива. Као што је познато, наше право познаје довољно узро-

ка за развод брака. Генерални узрок за развод брака како је формулисан у чл. 56 толико је широк да обухвата скоро све случајеве у којима је дошло до одвојеног живота брачних другова, те дозвољава сваком брачном другу да због поремећености брачних односа тражи развод брака. Искључени су само они изузетни случајеви у којима је до одвојеног живота дошло искључиво кривicom једног брачног друга. То ће обично бити случајеви у којима један брачни друг отера другог од куће, или га злоставља и угрожава његово здравље и телесни интегритет и тако га натера да га напусти и живи одвојено. Зашто би у тим случајевима било дозвољено брачном другу који је виновник одвојеног живота, да после извесног времена тражи развод брака? То би значило дати му законом још једно средство притиска на свог брачног друга. А како је то обично муж, то би значило дати му могућност репутације у новом облику. И тако би се дошло до чудног резултата да се помоћу разлога слободе и правичности васкрсне прастара уставна репутација, која је била привилегија мужева у патријархалним друштвима.

6. — Може се замислити да ово питање добије и друго решење и да се сама чињеница да су брачни другови живели одвојено извесно време прогласи за самосталан узрок за развод брака, на основу кога би сваки брачни друг могао тражити да се брак разведе. Али ни у том случају брак не би престајао самом том чињеницом, већ судском пресудом, као и у другим случајевима развода. И у овом случају, исто као и у другим случајевима развода, необезбеђени брачни друг који је неспособан за рад или је незапослен, а који није крив за развод брака имао би право да захтева издржавања од другог брачног друга. Нема разлога да се у овом случају одступи од општег правила и да се овај случај не третира као „нормалан“, — као што то чини наведена пресуда Врховног суда НР Србије.

Др. Михаило Константиновић

О НЕМАТЕРИЈАЛНОЈ ШТЕТИ

Теорија и судска пракса нису колебљиве у решавању питања која се односе на имовинску штету. Закон штити имовину правних и приватних лица, те ако било ко својим штетним радњама умањи имовину других лица или спречи њено повећање, тада закон чини одговорним штетника да под одређеним условима накнади штету оштећеном лицу и то било непосредним путем, постављањем ствари у пређашње стање, било посредним путем, давањем одговарајуће новчане накнаде. Међутим, штетним радњама не мора се нанети штета само на имовини појединих лица, већ се може повредити и неимовинска добра човека као што су: живот, телесни интегритет, здравље, умне и физичке способности, част, име, пословни кредит, стид, полни интегритет, слобода, лични и породични мир и